

gin, "XV ve XVI. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *VD*, VI (1965), s. 51-61; Tuncer Baykara, "Niksar, Kale-si ve Tarihi", *TKA*, XXIV/2 (1986), s. 77-95; Nazif Öztürk, "Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Nik-sar Vakıfları", *VD*, XXII (1991), s. 45-68; M. Hane- fi Bostan, "XV. Asrın Ortalarında Niksar Şeh- rinin Sosyal ve İktisadi Hayatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, I, İstanbul 2000, s. 187-208; a.m.f., "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yöne- timinde Niksar Şehri (1455-1574)", *TTK Bildir- ler*, XIII (2002), III, 1485-1511; Besim Darkot, "Niksar", *İA*, IX, 273-275; F. Babinger, "Niksâr", *El²* (İng.), VIII, 36.

M. HANEFİ BOSTAN

NİKSAR ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

NİKSÂRÎ

(نكساری)

(ö. 901/1495)

Tefsir ve kelâm âlimi.

Asıl adı Muhyiddin Muhammed olup Nik-sarlı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Tokatlı Molla Hüsâmeddin Çelebi, Yûsuf Bâlf b. Muhammed Fenârî ve Molla Yegân gibi âlimlerden Arapça ve dinî ilimler okudu. Kadızâde-i Rûmî'nin talebesi Fethullah eş-Şîrvânî'den astronomi ve mantık dersleri aldı. Daha çok tefsir ilmiyle meşgul oldu ve bu yönüyle tanındı. İlk defa, İsfendiyaro-ğulları'ndan İsmâil Bey'in Kastamonu'da inşa ettirdiği medresede ders verdi. II. Bayezid'in tahta geçmesinden sonra onun isteği üzerine İstanbul'a giderek Ayasof-ya'da ve Fâtih camilerinde vaaz verdi, tefsir okuttu; Ayasofya'daki derslerine padişahın da devam ettiği belirtilmektedir (Mec-

dî, I, 292). Tefsir dersleri için kendisine günlük 50 dirhem ücret bağlandı (Taş-köprizâde, s. 274). Bu derslerde bir hâş-i-ye yazdığı, Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-ten-zîl*'ini okuttuğu anlaşılmaktadır. Güzel ah-lâkı ile tanınan Niksârî, tefsirini tamamlayınca kadar kendisine ömür vermesini Allah'tan niyaz etmiş ve eserini bitirdikten sonra vefat etmiştir. Kabri Şehzadebaşı Camii civarında bulunan Şeyh İbnülfefâ Türbesi yanındadır.

Eserleri. 1. *Tefsîru sûreti'd-Duĥân*. II. Bayezid'e takdim edilen eserin Süleymani-ye (Ayasofya, nr. 421), Beyazıt Devlet (Ve-liyyüddin Efendi, nr. 269) ve Tire (Diğer Vakıflar, nr. 40) kütüphanelerinde nüshala-rı vardır. 2. *Hâşîye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*. 3. *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*. Türkçe olarak ka-leme alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Ayaso- fya, nr. 386). 4. *Şerĥu 'Aĥâ'idü'n-Nesefî*. 5. *Şerĥu Kaşîdeti Bed'i'l-emâlî*. Üşî'nin kelâma dair manzum eserinin şerhidir (Köprülü Ktp., Fâzil Ahmed Paşa, nr. 729/3, 732/3, Mehmed Âsım Bey, nr. 244; Amas-ya İl Halk Ktp., nr. 88, 890, 900, 962, 1327). 6. *Şerĥu 'Umdeti'l-'aĥâ'id*. Ebü'l-Bere-kât en-Nesefî'nin eserine bir şerhtir (Sü-leymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5362/2; Lâleli, nr. 2314). 7. *Hâşîye 'alâ Şerĥi'l-Vikâye*. Tâcüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye fî me-sâ'ilü'l-Hidâye* adlı eseri üzerine Sadrüş-şerîa tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 536, Kadızâde Mehmed, nr. 133; TSMK, nr. 3694). 8. *Şerĥu'l-İzâh el-İfşâh 'ale'l-İzâh*. Hatîb el-Kazvî'nin *el-İzâh fi'l-me'ânî ve'l-beân* adlı kitabının şerhidir (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1014; Cârullah Efendi, nr. 1757). 9. *Hâşîye 'alâ Şerĥi'l-Mülahĥaş*. Çaĥ-mînî'nin *el-Mülahĥaş fi'l-hey'*e'sine Ka-dızâde-i Rûmî'nin yaptığı şerhin hâşiyesi-dir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2656). 10. *Risâle-i İslâm* (Süleymaniye Ktp., Tir-novalı, nr. 1096). 11. *Hâşîye 'alâ Hâşîye-ti'l-Lârî 'alâ Şerĥi'l-Meybüdü li-Hidâ-yeti'l-hikme* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1039).

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, eş-Şekâ'ik, s. 273-274; Mecdî, Şekâik Tercümesi, I, 292; Keşfü'z-zunûn, I, 211; II, 450, 1146, 1168, 1350, 2022; İbnü'l-İmâd, Şe-zerât, VIII, 9; Leknevî, el-Fevâ'idü'l-behiyye, s. 155; Sicill-i Osmânî, IV, 340-341; Osmanlı Mü-ellifleri, II, 16; İzâhu'l-meknûn, I, 142; Hediyye-tü'l-'ârîftin, II, 218; Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin, VIII, 196; XII, 81; Karatay, Arapça Yazmalar, II, 458; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul 1974, II, 621-622; Ramazan Şeşen v.dğr., Fihrisü maĥtûlâti Mektebeti Köprülü, İstanbul 1406/1986, I, 353, 356.

HASAN GÖKBULUT

NİL (النيل)

Mısır'ın hayat kaynağı olan nehir.

Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olarak 6648 km. kateden ve dokuz ülkeden (Burundi, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Kenya, Zaire, Etiyopya, Sudan, Mısır) geçen Nil tarih bo-yunca özellikle Mısır'ın dinî, kültürel, siya-sal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır. Yunanlı tarihçi Herodotos onun hakkında, "Mısır Nil'in armağanıdır" demektedir. Nil ismi Yunanlılar tarafından kullanılan, "nehir vadisi" anlamındaki ne-liostan gelir. Eski Arap edebiyatına da gi-ren nil kelimesi Kur'an-ı Kerim'de zikredil-memiştir; ancak müfessirlere göre iki yer-de geçen (Tâhâ 20/39; Kasas 28/7) "yemm" kelimesinden anlaşılan bu nehirdir.

Kaynaklarda büyüklüğü sebebiyle "bahr" (deniz) olarak da anılan Nil İslâm literatüründe önemli bir yer tutar ve bunun bü-yük bir kısmını coğrafya-tarih kitaplarıyla seyahatnâmeler ve bu bölgedeki idare-ver-gi sistemi üzerine yazılmış eserler oluşturu-r. İslâm coğrafya literatüründe Nil hak-kında verilen bilgilerin ve özellikle Nûbe sı-nırından itibaren nehrin aşağı mecrasıyla (kuzey) ilgili kısmı gözleme dayandığından doğruya yakındır. Fakat nehrin kaynağı, yukarı mecrasına (güney) dair bilgiler da-ha çok Batlamyus ve Strabon'un kitapları gibi Grekçe eserlere dayanmakta ve efsa-nevî bir mahiyet arz etmektedir. Batlam-yus'un Nil'in kaynağının Cebelikamer oldu-ğu yolundaki rivayeti İslâm âleminde XIX. yüzyılın ikinci yarısına, Nil'in gerçek kay-naklarının bulunmasına kadar geçerliliğini korumuştur. İlk defa Batlamyus'un *Coğ-rafiya*'sından Muhammed b. Mûsâ el-Hâ-rizmî'nin naklettiği bu rivayete göre sular öncelikle, Ekvator'un güneyinde yer alan Cebelikamer'deki küçük nehirler vasıtasıyla birkaç gölde toplanmakta ve bunlar da-ha sonra Nil'in kaynağını oluşturmaktadır (*Şûretü'l-arz*, s. 106-109). Bu bilgi pek çok İslâm coğrafyacısı tarafından tekrar edil-miştir (İbn Havkal, s. 148-149; Şerif el-İdrî-sî, I, 32-33). IV ve V. (X-XI.) yüzyıllarda müs-lümanların askerî seferler, tüccar ve sey-yahlar aracılığıyla Batı Afrika hakkında bil-gi edinmelerinin ardından bazı müslüman müellifler Nil nehrinin kaynağını yanlışlıkla Senegal ve Nijer nehirleri şeklinde gös-termişlerdir (İbnü'l-Fakih, s. 64; Bekrî, I, 229). Bu arada Mısır'ın faziletleriyle ilgili kitap-lardaki efsanevî bilgiler de kullanılmıştır. Bu tür eserlerde nehrin kutsal olduğu ve

Niksârî'nin *Tefsîru sûreti'd-Duĥân* adlı eserinin ilk iki say-fası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 421)

